

CONVERSA

JAUME BERTRAN
HISTÒRIC COMERCIANT
URGELLENC QUE HA
TINGUT UN PAPER
DESTACAT EN LA
POLÍTICA PIRINENCA

PRIMERS RELLEUS

NÚRIA BOLTÀ
VILARÓ

ENTITAT

JA ARRIBAREM
CLUB

ENTREVISTA

BORIS LAPUERTA
I ALBA BONET

RETRAT DE FAMÍLIA

CA L'AMAGAT
DE BAGÀ

PERFILS

BENET BULLICH
IRENE CARDONA
ORIOI RUIZ

PATRIMONI

LA TORRE DE
TENTELLATGE
EL CASTELLÓ
DE BOLVIR EN
ÈPOCA IBÈRICA
L'HERBA BLENERA

INDRET

ESTAMARIU

A PEU

ELS EMPEDRATS
I LES FONTS
DE L'ADOU
DE NÈFOL A ROCA
FORADADA

PVP 12€

cadípedraforca

DOSSIER

PALETES
I ARQUITECTES

49 PÀGINES
DEDICADES ALS
PROFESSIONALS
DE LA
CONSTRUCCIÓ:
PALETES,
MANOBRES,
ARQUITECTES,
MESTRES D'OBRA...
SÓN PROTAGONISTES
DE LES PÀGINES
D'UN DOSSIER ON
TAMBÉ REMEMOREM
ALGUNES DE
LES OBRES MÉS
EMBLEMÀTIQUES DEL
NOSTRE PAISATGE
QUOTIDIÀ

CATALUNYA, LA MILLOR CUINA DEL MÓN

Entre tots i totes
hem fet de la
nostra gastronomia,
la millor cuina
del món.

Nyam
Nyam
**BON
PROFIT**

Gaudeix-la aquí

catalunya.com

REGIÓ MUNDIAL DE LA GASTRONOMIA
CATALUNYA 2025

Generalitat
de Catalunya

El Govern de
TOTHOM

DIRECCIÓ >

Guillem Lluch Torres
guillem@grupgavarres.cat

COORDINACIÓ DE CONTINGUTS >

Jordi Nierga
cadipetraforca@grupgavarres.cat

DIRECCIÓ D'ART I MAQUETACIÓ >

Jon Gieré
gavarres@grupgavarres.cat

COL·LABORACIONS >

Sandra Adam Auger
Teresa Altimir
Eva Arasa Altimira
Pere Aymerich
Núria Boltà Vilaró
Jordi Pau Caballero Oller
Jaume Calsina
Josep Carreras Vilà
Jordi Castilló Carretero
Josep Clara
Dolors Clotet Cortina
Manel Figuera
Jofre Figueras Doy
Daniel Fité Erill
Marcel Fité
Carles Gascón Chopo
Quirze Grifell
Ricard Lobo
Josep Marmi
Marc Martínez
Climent Miró Tuset
Jordi Morera Camprubí
Eva Múrcia Soler
Lluís Obiols Perarnau
Oriol Olesti Vila
Joan Oller Guzmán
Guerau Palmada
Jordi Pardinilla
Xavier Pedrals
Gael Piguillem
Meritxell Prat Marcé
Àngel del Pozo
Judit Pujol Odèn
Dolors Pujols
Enric Quilez
Maria Sellés Gasch
Rosa Serra Rotés
Martí Solé Irla
Miquel Spa
M. Àngels Terrones
Eva Tomàs Gonfaus
Eva Viaplana Manresa
Ramon Viladomat
Ramon Vilalta
Albert Villaró

EDICIÓ DE TEXTOS >

Roser Bech Padrosa

IMPRESSIÓ > Rotimpres

DISTRIBUCIÓ >

Grup Gavarres (972 46 29 29)
gestio@grupgavarres.cat

DIPÒSIT LEGAL > GI-1102-2006

ISSN > 2013-3677

eg

EDITORIAL GAVARRES

Germà Agustí, 1
17244 Cassà de la Selva
Telèfon 972 46 29 29
www.grupgavarres.cat

DIRECCIÓ EDITORIAL >

Àngel Madrià
angel@grupgavarres.cat

COMUNICACIÓ >

Jordi Nierga
comunicacio@grupgavarres.cat

ADMINISTRACIÓ >

Lia Pou / Sònia Renau
gestio@grupgavarres.cat

SUBSCRIPCIONS >

subscripcions@grupgavarres.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

- > Premis APPEC
"Millor Editorial en Català 2008"
- > Premis Literaris Homilies
d'Organyà 2016
- > Premi Àlbert Vives de Periodisme
- > Premi Pirene de Periodisme
Interpirinenc 2017
- > Premi Nacional de Comunicació 2023

Adreceu-vos a CEDRO (Centre
Espanyol de Drets Reprogràfics) si
necessiteu reproduir algun fragment
d'aquesta obra, o si desitja utilitzar-la
per elaborar resums de premsa
(www.cedro.org; 91 702 19 70
93 272 04 47)

FOTO DE PORTADA
REALITZADA AMB MATERIAL
CREDIT PER JOAN RAMON RUIZ.
AUTOR: GAEL PIGUILLEM.

SUMARI

4-5 PRIMERS RELLEUS

Del mar al riu. Viatge invers

NÚRIA BOLTÀ VILARÓ (TEXT) // ÀNGEL DEL POZO (IL·LUSTRACIÓ)

6-13 ACTUALITAT

ENTREVISTA / ENTITAT / REPORTATGE / PUBLICACIONS

14-19 CONVERSA

Jaume Bertran

GUILLEM LLUCH TORRES (TEXT) // EVA VIAPLANA MANRESA (FOTOGRAFIA)

20-25 RETRAT DE FAMÍLIA

Els Balderich Tor, de Bagà

DOLORS CLOTET CORTINA (TEXT) // RAMON VILALTA (FOTOGRAFIA)

26-31 PERFILS

Benet Bullich / Irene Cardona / Oriol Ruiz

JOFRE FIGUERAS DOY / EVA TOMÀS GONFAUS / MARIA SELLÉS GASCH (TEXT)
EVA VIAPLANA MANRESA / JAUME CALSINA / GAEL PIGUILLEM (FOTOGRAFIA)

33-81 DOSSIER Paletes i arquitectes

GUILLEM LLUCH TORRES (COORDINACIÓ)

85-103 PATRIMONI

ARQUITECTURA / ARQUEOLOGIA / PALEONTOLOGIA / HISTÒRIA
HISTÒRIA DE L'ART / PAISATGE / FAUNA / FLORA / REMEIS TRADICIONALS

104-107 INDRET Estamariu

MIQUEL SPA (TEXT) // EVA VIAPLANA MANRESA (FOTOGRAFIA)

108-111 A PEU Els Empedrats i les fonts de l'Adou

JORDI PAU CABALLERO OLLER (TEXT I FOTOGRAFIA)

De Nèfol a Roca Foradada

MANEL FIGUERA (TEXT I FOTOGRAFIA)

conversa

AMB UN HISTÒRIC COMERCIANT I POLÍTIC DE LA SEU > HA DEDICAT BONA PART DE LA SEVA VIDA AL COMERÇ I A LA POLÍTICA. VA MANTENIR I AMPLIAR LA BOTIGA DE ROBA FAMILIAR, CASA COSMET, I VA ARRIBAR A SER EL REPRESENTANT PROVINCIAL DE LA UNIÓ DE BOTIGUERS DE CATALUNYA. EN L'ÀMBIT POLÍTIC, VA SER REGIDOR DESPRÉS D'ENCAPÇALAR UNA LLISTA INDEPENDENT A LES SEGONES ELECCIONS DEMOCRÀTIQUES I, POSTERIORMENT, VA TENIR UN PES MOLT DESTACAT EN LA IMPLANTACIÓ D'ESQUERRA A LA SEU I AL PIRINEU. LA VIDA NO LI HA POSAT LES COSES FÀCILS, AMB COPS DURS A ESCALA PERSONAL I ECONÒMICA.

GUILLEM LLUCH TORRES > TEXT

EVA VIAPLANA MANRESA > FOTOGRAFIA

Jaume Bertran

Quedem amb el Jaume Bertran una calorosa tarda de principis d'agost. Ens cita a la cafeteria del Parador de la Seu d'Urgell i, poc després de començar a parlar, ens explica que el seu pare, l'Àngel Bertran, hi va passar unes hores intenses, en aquest espai. No hi va estar per gust, sinó pres i a punt de ser afusellat, durant la Guerra Civil, quan l'actual Parador era la presó de la ciutat. Aviat ens queda clar que, de forma voluntària o no, el seu pare va transmetre al Jaume dos elements que han tingut un gran pes en la seva vida: la dedicació al negoci familiar i la consciència política.

—D'on venia la família?

—«El meu pare va néixer a Barcelona, però la família descendia de Cerdanya, concretament de Pi i de la zona de l'Alta Cerdanya. La meua mare era d'una família tota de la Seu d'Urgell.»

—Com es van conèixer, els pares?

—«El meu pare tenia uns tiets a la Seu, que eren els que portaven la botiga del carrer Major que després agafàrem nosaltres, Casa Cosmet. Com que no tenien fills, i la cosa es començava a complicar, perquè semblava que venia la guerra, els tiets estaven *acollonits* i li van demanar al meu pare, que s'estava a Barcelona, si volia pujar. Així va ser com va arribar a la Seu, on gairebé el pelen, l'octubre del 36. Uns milicians els van anar a buscar a la nit, a ell i al seu tiet, i els van portar en pijama aquí al Parador, que llavors era la presó. Van estar a punt d'afusellar-los, però l'endemà els d'Estat Català van assaltar la presó i els van alliberar. Després de la guerra es va casar amb la meua mare, la Josepa Minguell, amb qui es coneixien perquè tenien uns parents en comú, justament els tiets de la botiga. Un temps després va néixer la meua germana gran, però va morir de

GUILLEM LLUCH TORRES. Barcelona, 1986. Periodista
EVA VIAPLANA MANRESA. Andorra, 1978. Fotografia

retrat de família

ELS BALDERICH TOR, DE BAGÀ > CA L'AMAGAT ATRESORA MÉS D'UN SEGLE DE TRADICIÓ FAMILIAR AL COR DE BAGÀ. FUNDAT PER LA BESÀVIA DE L'ACTUAL PROPIETÀRIA, LLAVORS COM UNA TAVERNA, AQUEST HOTEL I RESTAURANT HA ESDEVINGUT UN REFERENT A LA VILA I A TOTA LA COMARCA I MÉS ENLLÀ.

DOLORS CLOTET CORTINA > TEXT

RAMON VILALTA > FOTOGRAFIA

Acolliment i hospitalitat

Al ben conservat nucli antic de Bagà, un dels pobles amb més encant del Prepirineu català i porta d'entrada al Parc Natural del Cadí-Moixeró, hi trobem Ca l'Amagat. Aquesta fonda centenària no és només un establiment, és història viva d'una família, la dels Balderich Tor, que ha sabut mantenir un negoci que es caracteritza per oferir hospitalitat i cuina casolana al llarg de quatre generacions. Un exemple de com la transmissió de la passió per un ofici i del coneixement 'de pares a fills' –i, en aquest cas, especialment de mares a filles– és la base que ha anat garantint el relleu generacional de negocis com aquest.

Per fer aquest Retrat de Família arribem a la històrica fonda un calorós dia d'aquest estiu. Allà ens acull la Teresa Balderich, de 62 anys, la cuinera i copropietària juntament amb el seu home, el Josep Bover Romero, de 65 anys. Tenen dos fills, dos nois. Amb un somriure i tranquil·lament, ens va explicant els capítols d'una història familiar que diferents generacions han escrit durant més de cent anys de parada i fonda a Bagà.

Precisament, el nom de Ca l'Amagat té el seu origen en la ubicació de la fonda. Situada en un carreró estret i discret del nu-

cli històric de Bagà, la taverna creada per la besàvia Mercè quedava, literalment, 'amagada' entre les construccions centenàries del poble. Aquesta particularitat, que avui forma part del seu encant, va donar nom a un establiment que, amb el temps, s'ha anat convertint en un referent.

«No tenim una data exacta de quan va començar l'activitat, però per les dates de naixement dels meus avantpassats creiem que la primera que va obrir una taverna va ser la Mercè Turà Coma entre el 1910 i el 1920», comenta la Teresa. Aquest va ser el primer moment clau:

DOLORS CLOTET CORTINA. Guardiola de Berguedà, 1970. Periodista
RAMON VILALTA. Artés, 1977. Fotògraf

l'inici de Ca l'Amagat com a taverna i lloguer d'habitacions. La Mercè Turà, besàvia de la Teresa, estava casada amb Eusebi Tor i van tenir tres fills. L'àvia, Teresa Planagumà, casada amb Llorenç Tor, va tenir quatre fills. I la mare de la Teresa, Núria Tor, es va casar amb Josep Balderich, amb qui va tenir dos fills.

Dones fortes. «Des de la generació de la meva besàvia, les dones sempre hem estat al davant del negoci, encara que en realitat qui constava legalment eren els seus marits i, en el cas de la meva mare, va ser el seu pare, ja que el meu pare va morir al cap de poc temps de

néixer jo», explica la Teresa amb respecte, posant el focus en la fortalesa de les dones de la casa. Aquesta realitat, comuna en moltes famílies on la dona era el motor invisible i vital de l'economia domèstica i del negoci, va ser el pa de cada dia a Ca l'Amagat. Elles, les àvies i les mares, van ser les que van mantenir la flama encesa als fogons i van saber gestionar les habitacions, transformant el dia a dia de la fonda. Per això, quan la Teresa va complir els divuit anys, el negoci va passar legalment al seu nom, una fita que marcava una nova era de reconeixement *de facto* per al lideratge femení a la casa. «Fins ara en soc la titular», afegeix amb un

somriure. I encara que la humilitat la porti a dir que «no crec que les dones que m'han precedit fossin pioneres, eren molt treballadores i decidides i van fer el que calia per tirar endavant», la història de Ca l'Amagat és un testimoni exemplar de la força, la determinació i el treball incansable de les mestresses. Elles van ser veritables gestores, visionàries i pilars de la família.

La fonda ja ha travessat més d'un segle d'història, un fet que dona més valor afegit a ser la quarta generació al capdavant d'un negoci amb tanta trajectòria. Quan li preguntem a la Teresa sobre la responsabilitat i l'orgull que sent per aquesta continuïtat, els seus

La Teresa Balderich i el Josep Bover amb els seus fills, el Josep i el Marc, a la sala principal de Ca l'Amagat.

Conreem,
fem créixer,
transformem, cuinem,
servim i **gaudim dels
aliments del territori**

Descobreix-ne més a gustdelleida.cat

 @gustdelleida

DOSSIER

PALETES I ARQUITECTES

GUILLEM LLUCH TORRES > COORDINACIÓ

Aixecar paret	34	GUILLEM LLUCH TORRES [Barcelona, 1986. Periodista]
Els arquitectes de Berga	36	QUIRZE GRIFELL [Berga, 1956. Professor de llengua catalana i literatura]
L'herència de sorra, ciment i totxanes	39	DOLORS CLOTET CORTINA [Guardiola de Berguedà, 1970. Periodista]
Els Cota, paletes d'Avià	40	DOLORS CLOTET CORTINA
Construir una colònia	42	ROSA SERRA ROTÉS [Puig-reig, 1958. Historiadora]
PERFIL > Jaume Capdevila	45	RAMON VILADOMAT BALLARÀ [Berga, 1957. Periodista]
Donar vida al patrimoni	46	DOLORS CLOTET CORTINA
El rescat del fons Porta	48	XAVIER PEDRALS [Bagà, 1956. Historiador i arxiver]
Dos constructors de renom	50	SANDRA ADAM AUGER [Puigcerdà, 1985. Historiadora de l'art i professora de secundària] MARTÍ SOLÉ IRLA [Puigcerdà, 1954. Col·leccionista i estudis local]
Calixte Freixa, el mestre renovador	53	CARLES GASCÓN CHOPO [La Seu d'Urgell, 1970. Historiador]
Una construcció de confiança	54	MIQUEL SPA [Mataró, 1971. Periodista]
L'home orquestra	56	JORDI PARDINILLA [Santo André (Brasil), 1963. Periodista]
El llinatge dels Domenjó	58	MIQUEL SPA
Pedres que es tornen a alçar	60	JOFRE FIGUERAS DOY [Barcelona, 1996. Periodista]
PERFIL > Antoni Pol	63	EVA ARASA ALTIMIRA [Sabadell, 1976. Periodista]
Bergós i l'urbanisme de la Seu	64	CLIMENT MIRÓ TUSET [La Seu d'Urgell, 1970. Llicenciat en Humanitats]
L'evolució en l'arquitectura de muntanya	67	RICARD LOBO SASTRE [Barcelona, 1955. Arquitecte]
Fang des de fa segles	68	LLUÍS OBIOLS PEREARNAU [Adrall, 1985. Historiador]
El futur del passat	70	JUDIT PUJOL ODÈN [Oliana, 1996. Periodista]
Del camp al formigó	72	DOLORS PUJOLS [Sant Llorenç de Morunys, 1985. Periodista]
La nova fornada	74	EVA MÚRCIA SOLER [La Seu d'Urgell, 1993. Graduada en Comunicació i Periodisme Audiovisual]
PERFIL > Lo Peret de Coll	77	MARCEL FITÉ [Coll de Nargó, 1949. Filòleg]
El viacrucis de l'escorxador	78	DANIEL FITÉ I ERILL [Cabó, 1994. Historiador]
Quan va començar l'esguerro?	80	ALBERT VILLARÓ [La Seu d'Urgell, 1964. Escriptor]

Nivell de fusta i rajoles antics.
FOTO: Gael Piguillem.

Aixecar paret

Guillem Lluch Torres > TEXT

Bona part del que veuen els nostres ulls quan voltem per les comarques del Cadí i el Pedraforca no seria el mateix sense les persones i els oficis que protagonitzen aquest dossier. Els paletes, manobres, arquitectes i tots aquells que s'han dedicat a construir i urbanitzar han esdevingut els responsables, per a les coses bones i per a les dolentes, de gran part del que ens envolta.

Comencem aquest recorregut passejant pels carrers de Berga, tot gaudint, de la mà del Quirze Grifell, del patrimoni arquitectònic que atresoren, bona part del qual és obra d'arquitectes de la mateixa comarca. Justament, un dels arquitectes berguedans més reconeguts, Emili Porta, protagonitza un altre article d'aquest dossier. En aquest cas, qui va ser durant molts anys director de l'Arxiu Comarcal del Berguedà, Xavier Pedrals, hi explica com l'ingrés d'una documentació extraordinària a l'aleshores Arxiu Municipal de Berga, l'any 1995, ha permès aprofundir en la seva obra.

De com era la construcció al Berguedà fa una colla d'anys n'és testimoni en Joan Ramon Ruiz Escamilla, i no pas perquè hi hagués treballat, sinó perquè ha dedicat bona part de la vida a restaurar i preservar el material que feia servir el seu pare com a paleta, Josep Ruiz Romera. Una història recollida per la Dolors Clotet que, a més, ha anat a parlar amb dues nissagues de paletes i constructors berguedans ben actives: d'una banda, els germans Canudas, d'Avià, que han seguit els passos del seu pare, Joan Canudas, i, de l'altra, la família Guitart, que fa 30 anys van posar en marxa l'empresa Pendís Bagà.

Encara al Berguedà, hem demanat al Ramon Viladomat que recollís el testi-

moni del Jaume Capdevila que, nascut a cal Llagasta de Montmajor, s'ha dedicat tota la vida a construir i rehabilitar cases de pedra tallada. Parlant del sud de la comarca, la Rosa Serra ha recollit com la posada en marxa de les colònies tèxtils hi va generar un important moviment constructiu.

En una altra peça, el Carles Gascón ha escrit sobre un personatge que relliga les tres comarques de la revista, el mestre d'obra Calixte Freixa. Nascut a Berga l'any 1843, va viure molts anys a Llívia i va exercir com a arquitecte diocesà d'Urgell, fet que el va dur a dirigir molts projectes a l'Alt Urgell.

Abans de travessar definitivament el Cadí, fem una aturada a la Vall de Lord, on la Dolors Pujols ha recollit la història de la família Escarré. Als quinze anys, Josep Escarré va decidir que no seguiria a casa fent de pagès i que es dedicaria a la construcció. Va muntar una empresa que avui lideren els seus fills i que és tot un referent, CAOPSA.

Ja centrats a Cerdanya, hem encarregat al Miquel Spa que parlés amb dues importants nissagues de l'àmbit de la construcció. D'una banda, amb els Domenjó, que s'han dedicat a dues branques de l'ofici: els materials de construcció i l'arquitectura. De l'altra, també ha recollit la llarga trajectòria dels Silla, que acumulen diverses generacions de paletes i constructors a la família. A Cerdanya, dos cognoms també molt vinculats a la construcció són Barnola i Munt, i la Sandra Adam i el Martí Solé n'han recollit el testimoni.

En una comarca on el boom de la construcció hi ha tingut un impacte més que evident, hi ha pres una rellevància especial una figura

Remolinador de fusta i escombreta.

FOTO: Gael Piguillem.

que, en certa manera, ha d'exercir d'àrbitre o, si més no, establir les normes de joc i vetllar perquè es compleixin. Es tracta dels arquitectes municipals, i el Jordi Pardinilla ha parlat amb dos d'ells, el Xavier Porta i l'Eduard Gratacós.

Segre avall, ens hem aturat a la Seu d'Urgell per conèixer, de la mà del Lluís Obiols, els rajolers i terrissaires que, dècades enrere, aprofitaven l'argila de la zona per fer, entre altres coses, rajols i teules. A la Seu, el Climent Miró s'ha centrat en dos projectes urbanístics de gran rellevància, impulsats per Joan Bergós: un primer per reformar el nucli antic i l'altre per posar les bases del creixement cap a l'actual eixample. Encara a la Seu, el Daniel Fité ha rememorat el viacrucis que va comportar la construcció del nou escorxador.

Trespons avall, el Marcel Fité ha anat a veure al Peret de Coll, que ha dedicat bona part de la vida a fer de manobre i de paleta, i n'ha fet un perfil. Un altre perfil l'hem dedicat a l'Antoni Pol, un arquitecte nascut a Ivars d'Urgell que ha esdevingut un referent a Andorra i que, tal com recull l'Eva Arasa, té una visió molt clara de com s'ha de relacionar el Principat, no

només arquitectònicament parlant, amb el seu entorn pirinenc.

En aquest dossier hem abordat també alguns elements més transversals. D'una banda, hem encarregat al Jofre Figueras un reportatge per parlar de l'ancestral tècnica de la pedra seca, que encara genera interès avui dia. De l'altra, la Judit Pujol s'ha fixat en un àmbit molt concret de l'ofici dels arquitectes i constructors: el de la restauració del patrimoni. A part de mirar enrere, també projectem cap al futur i l'Eva Múrcia ha parlat amb diversos arquitectes joves per tal de copsar-ne la idea sobre l'ofici i veure cap on creuen que ha d'anar la construcció al Pirineu.

Acabem aquest recorregut presentant dues visions complementàries sobre l'evolució que ha viscut l'arquitectura de muntanya. Per un costat, qui va ser durant molts anys delegat a l'Alt Pirineu i Aran del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Ricard Lobo, ha analitzat des d'un punt de vista més tècnic com ha estat aquesta evolució. Per l'altre, l'Albert Villaró n'ha fet la particular revisió en un text que ha titulat amb un inequívoc 'Quan va començar l'esguerro?' 🏡

Treballadors obrint una rasa al pati de l'Escola Pia de Puigcerdà.
Anys 1960 // FOTO: Josep Bosom Soler. PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal de la Cerdanya.

Els arquitectes de Berga

ELS CARRERS DE LA CAPITAL BERGUEDANA ATRESOREN UN VALUÓS PATRIMONI ARQUITECTÒNIC, UNA PART DEL QUAL ÉS OBRA D'ARQUITECTES DE LA MATEIXA COMARCA

Quirze Grifell > TEXT I FOTOGRAFIA

El Berguedà té un patrimoni arquitectònic important, amb construccions i edificis singulars, que podem resseguir des de l'edat mitjana fins avui. Dos dels arquitectes catalans més reconeguts a escala mundial, Antoni Gaudí i Rafael Guastavino, han deixat obres a l'Alt Berguedà. De Gaudí podem admirar els Jardins Artigas (1906) a la Pobla de Lillet i el xalet del Catllaràs, recentment obert com a restaurant, encara que n'han conservat l'aspecte original. A Castellar de n'Hug, en el paratge conegut com el Clot del Moro, Guastavino, gràcies a l'impuls de l'industrial Eusebi Güell, va idear la fàbrica de ciment Asland (1901), en què va aplicar els seus coneixements de la volta catalana, abans de fer el pas als Estats Units, on va triomfar. La fàbrica forma part del sistema del Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya.

Dit això, en aquest article ens centrarem en la ciutat de Berga i alguns dels entorns propers. L'art romànic hi és ben present, escampat pels diversos indrets estratègics, com per exemple Sant Pere de Madrona o Sant Quirze de Pedret, al terme de Cercs. A Pedret mateix,

el magnífic pont gòtic llueix les seves arcades sobre el riu Llobregat, que mostra força i resistència quan s'hi permet el pas de vehicles, en dates assenyalades.

A l'època del barroc es van construir un bon nombre d'esglésies coronades amb uns espectaculars altars i retaules. Els revolucionaris de 1936 van cremar 'contra l'Església' un patrimoni escultòric de la humanitat d'un valor immens. Berga hauria de recordar, divulgant les fotografies que en queden, tots els altars barrocs de Sant Pere, Sant Joan, Sant Francesc i Queralt.

L'arquitectura de les colònies. Al segle XIX va començar a florir l'arquitectura industrial en el rosari de colònies del Llobregat. També Berga es va omplir de naus industrials, la majoria desaparegudes. La colònia tèxtil de Cal Rosal conserva encara algunes de les estructures que abrigaven els centenars de telers. Els responsables pensants del Konvent s'han encarregat de reivindicar i rehabilitar alguns dels espais, programant exposicions, residències d'artistes, concerts, circ i esdeveniments gastronòmics. Ara mateix és

el centre de creació més important de Catalunya, sense cap mena de dubte. A Berga, l'arquitecte Roc Cot va idear la fàbrica de Cal Rodergas (1907) al passeig de la Indústria, ensorrada fa anys per construir-hi habitatges.

El Modernisme deu ser l'estil arquitectònic que ha deixat els edificis més remarcables a la ciutat i on els arquitectes han pogut expressar millor la seva sensibilitat. En parlem més avall.

Les fonts noucentistes del Vall, a la plaça Viladomat, l'edifici de l'ajuntament i els antics jutjats són exemples notables de l'arquitectura d'Emili Porta Galobart, arquitecte municipal de Berga entre 1924 i 1950, del qual s'ha celebrat recentment l'Any Porta, amb l'edició d'un llibre catàleg, una exposició i un cicle de conferències. En un altre article se'n parla més detalladament.

L'any 1932 es va construir als terrenys del Pla de l'Alemanys, la colònia escolar permanent de muntanya de l'Ajuntament de Barcelona, amb un edifici principal obra de l'arquitecte noucentista Josep Goday Casals, deixeble de Puig i Cadafalch, amb uns esgrafiats dignes de ser destacats. L'any 1939 l'exèrcit espanyol es va quedar els edificis i terrenys i hi va instal·lar la caserna militar. Actualment, alberga l'Hotel Berga Park. A pocs metres hi trobem el Pavelló de Suècia, edifici racionalista, avui Arxiu Comarcal, immoble de fusta reconstruït segons els plànols originals

Tres arquitectes amb obres al Berguedà: de dalt a baix, Rafael Guastavino (1842-1908), Roc Cot (1865-1909) i Josep Goday Casals (1881-1936) // PROCEDÈNCIA: Wikimedia Commons.

A dalt, col·legi La Salle, actualment Vedruna, de l'arquitecte Ramon Masferrer.
A baix, interior del santuari de Queralt amb el gran arc de Coderch al fons.

de l'arquitecte Peder Clason, amb una torre de guaita annexa, anomenada Funkis, abreviació de funcionalisme en suec. Es tracta d'una reconstrucció del que va estar dempeus durant l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929. El viatge de les peces de fusta, de Suècia a Barcelona i el posterior trasllat a Berga, després d'un concurs per albergar la col·lònia escolar, és del tot rocambolesca.

L'any 1966, amb motiu del cinquantenari de la coronació de la marededeu de Queralt, es va inaugurar la nova façana del temple. En converses del capellà custodi Josep M. Ballarín amb el seu amic arquitecte Josep Antoni Coderch, aquest li va suggerir de fer visible la gran arcada que hi havia tapada a la façana principal. D'aquesta manera s'aconseguia crear un espai d'aixopluc i visibilitat de l'església cap a l'exterior i viceversa. Un nou campanar, allunyat uns metres, volia suggerir una torre de castell medieval, on el famós trobador Guillem de Berguedà l'havia tingut. Si aneu a Queralt, no us perdeu la visita a la Cova de la Troballa, una petita joia modernista de 1916, que es troba a l'inici del camí de ronda, projectada per Josep M. Forcada, d'on es pot contemplar una espectacular vista panoràmica.

Als anys seixanta i setanta destaca l'obra de l'arquitecte Ramon Masferrer Homs (Gironella, 1926-Barcelona, 2011). Una de les seves grans obres va ser l'edifici d'habitatges de la Caixa de Pensions, al passeig de la Pau, que albergà la primera biblioteca àmplia i moderna. Cal fer notar que els primers ascensors de Berga es van instal·lar allà. L'hospital de Sant Bernabé, el gran col·legi de La Salle i diversos xalets de la zona de les Estaselles i carrers propers són un llegat viu de Masferrer, que té un segell propi, fàcilment identificable.

Un passeig arquitectònic. Us proposem un passeig on trobareu el gruix

Construir una colònia

L'EDIFICACIÓ DE LES COLÒNIES DE L'ALT LLOBREGAT VA COMPORTAR LA MOBILITZACIÓ D'UNA MÀ D'OBRA IMPRESSIONANT I MOLTS BERGUEDANS HI VAN TROBAR FEINA

Rosa Serra Rotés > TEXT

La construcció de les colònies provocà una intensa activitat: es tractava d'aixecar pobles nous, amb fàbriques de dimensions fins aleshores mai vistes, habitatges, esglésies i edificis de serveis. I tot això, al llarg de tot el Llobregat, el Ter i els seus afluents, també a tot el país, especialment a les ciutats industrials i a les capitals de comarca. La industrialització va anar acompanyada d'un intens procés d'urbanització.

Paletes i manobres. Edificar riu amunt no era fàcil: els materials i la mà d'obra havien de sortir de la mateixa comarca. A tot el Berguedà només hi havia un sol mestre d'obres titulat, Francesc Joan Canals Parera, que des de Berga dirigia les obres públiques i privades i que va treballar intensament, entre 1875 i 1899, en la construcció de fàbriques i habitatges de les colònies de Cal Prat, Cal Marçal, Cal Casas, Cal Pons, Cal Riera, Cal Vidal i a Viladomiu Nou.

També hi treballaven paletes experts com el Relat que, d'Avinyó, s'instal·là a l'Ametlla de Merola, on va fer la fàbrica, els habitatges i l'església. De Casserres era Valentí Canudas, que va fer la torre i l'església de Viladomiu Nou, acabades el 1905; amb el seu nebot, Josep, i uns manobres havien fet, entre 1880 i 1889, el santuari de la Nou.

La construcció d'una fàbrica, i encara més d'una colònia, per petita que fos,

exigia una mà d'obra impressionant: molts pagesos i masovers —que des de sempre sabien fer parets seques, però també reparar teulades, construir corts i pallisses i treballar al costat dels mestres d'obra que reparaven les masies—, gent amb oficis relacionats amb la construcció —paletes, manobres, fusters, guixaires, teulers, calcinaires...— i molts sense ofici, van trobar feina picant pedra, carretejant materials, fent de manobres.

El material base de la construcció era la pedra sorrenca —també anomenada gres o pedra saldo— que els picapedrers tasconaven al peu del riu; obrien la roca amb una tasconera fent un canal d'uns 100 o 200 centímetres on encastaven una fusta seca que mullaven seguidament i aconseguien, a pressió, esberlar la pedra; més endavant, tasconaven amb una planxa de ferro que encaixaven a cops de mall, i més enllà feien servir pólvora —mai dinamita perquè quedava massa esmicolada—. Amb la pedra van fer les gruixudes parets del canal d'entrada i de desguàs, els fonaments de la fàbrica, l'espai de la turbina, les parets perimetrals de la fàbrica de més de mig metre de gruix, els murs de contenció per anivellar el terreny... tot a mà, a força de braços, amb l'ajuda d'alguna corriola.

Construïen els forns de calç que, barrejada amb sorra, aconseguien un bon morter fins que van començar a fer servir el ciment

natural i hidràulic en grans quantitats, barrejant la pedra calcària amb argila. El guix, fet amb forns expressos, el tenien a punt quan arribava el moment d'enguixar els murs de les naus. Van posar en marxa teuleries per fer milers de teules per cobrir tots els edificis de la colònia, milers de totxos o maons per fer portes i finestres, per fer pilars i envans, i milers de rajoles i cairons per enrajolar.

Un cop escollit el lloc més adient per aixecar la fàbrica i per construir una resclosa i el canal, i obtinguts els permisos, començaven les obres sota la direcció d'un mestre d'obres, un cap de paletes o un expert rescloser; una colla d'homes treballaven de sol a sol, aprofitant la llum del dia els mesos d'hivern en què el Llobregat portava poca aigua i era més fàcil poder fer la derivació del riu i construir la resclosa. Una feina duríssima que exigia expertesa, com la que tenien els germans Comas Ametlla, que es van guanyar el prestigi fent quatre rescloses a mitjans del segle XIX entre Gironella i Puig-reig, encara a l'etapa dels molins: la de l'Ametlla de Casserres, de Gironella, de Puig-reig i el del Grapal o de l'Ametlla de Merola, i van donar nom a dues colònies, a l'Ametlla de Monegal i l'Ametlla de Merola.

Generacions de paletes i fusters. A Puig-reig, on es van construir les co-

Maceta i escarpres.
FOTO: Gael Piguillem.

lònies de l'Ametlla de Merola, la Manen, Cal Vidal, Cal Marçal, Cal Pons, Cal Casas i Cal Prat, i per proximitat el Guixaró, van trobar feina per una bona colla d'oficis relacionats amb la construcció: picapedrers, paletes, manobres, fusters, guixaires, rajolers, llauers, electricistes... A les colònies

sempre hi havia feina: a la fàbrica, als pisos, a l'obra nova..., i per això els fabricants van organitzar colles de paletes propis. El 1935 consten com a paletes, residents al carrer Orient de Cal Pons, Alfons Sallés, Jaume Xixons Camps, Josep Vila Benet, Jaume Estrada Blancafort i Ramon Obradors

Altarriba. Els Orriols Galobar-des, Jaume i Miquel, originaris de Castellar de n'Hug, instal·lats al Serrat, van ser els paletes que van fer créixer aquest barri i també el conjunt dels habitatges de la Triana.

Originaris de Berga eren Ramon Jou Camps (Berga, 1882) i Josep Sitges Plans (Berga, 1903), experts paletes que van fer algunes de les obres més notables d'aquest període, com foren l'Escola Alfred Mata i l'Hospital, però també moltes obres particulars. Ramon Jou treballava, a temporades, associat amb Ramon Dolla de cal Timó i amb Emili Serra, de cal Saleta, quan l'obra requeria moltes mans, com per exemple la xarxa de clavegueram o la conducció d'aigües, i també associats aixecant cases de particulars o fent-ne per iniciativa pròpia que després venien. Els Roset, una altra família de paletes, eren fills de Sallent. Francisco Roset Badia (Sallent, 1885) era el paleta de Cal Casas des de 1890; casat amb Caterina Estrada eren pares de Joan, que treballava de paleta a Cal Marçal, i de Jaume, el Letis.

A Cal Casas, hi va haver molta feina després de l'incendi de la fàbrica de 1908: les obres de desenrunament –només en van quedar els murs perime-trals– i de reconstrucció, entre

1909 i 1912, van donar feina als homes que treballaven a la fàbrica i a molts paletes del poble, sota les ordres de Josep Serra Safont, el Saleta. Josep Picó, originari d'Alacant, arribà a Puig-reig el 1923 per ocupar-se dels treballs de sondeig de la potassa i feu molts anys de paleta per a diferents empresaris.

A dalt, la colònia de Cal Casas // PROCEDÈNCIA: Arxiu M. Iglesias. **A baix, colla de paletes de la torre de l'Ametlla de Casserres** // PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal del Berguedà, Fons ÀRB.

Dos constructors de renom

ELS BARNOLA I ELS MUNT SÓN DUES NISSAGUES DE REFERÈNCIA I AMB UNA LLARGA TRAJECTÒRIA EN L'ÀMBIT DE LA CONSTRUCCIÓ I L'URBANISME A PUIGCERDÀ I A Cerdanya

Sandra Adam Auger i Martí Solé Irla > TEXT

Al llibre *La casa catalana* (1974) d'Antoni Grier es defineix el mestre d'obres com un empresari, un mestre de cases que té paletes i manobres que treballen pel seu compte en una empresa, casa o feina. També es coneix com a cap d'obra. Precisa que a Puigcerdà als mestres de cases se'ls anomenava 'peirers'. La tradició diu que als paletes els agrada anar per feina i no volen ser molestats: 'No parlis al paleta, si vols que et pugi la paret dreta!'.

Entrevistem Joan Barnola Bonada i Isidre Munt Junoy, baules indispensables d'Avet Blau i Munt Pirenaica, respectivament. Si parlem de construcció a Cerdanya, Barnola i Munt són dos cognoms de referència pel que fa al desenvolupament urbanístic de Cerdanya i especialment de Puigcerdà, sobretot entre 1960 i 1980.

Els Barnola. Joan Barnola Bonada (Puigcerdà, 1940) ha estat vinculat al món de l'esport com a esportista i impulsor d'organismes. Destaquen la refundació del Futbol Club Puigcerdà l'any 1964, la construcció de la primera pista

de tennis de Puigcerdà el 1972 i la inauguració del Poliesportiu de Puigcerdà l'any 1977, que es dugué a terme durant el seu mandat com a regidor d'esports i segon tinent d'alcalde a l'Ajuntament de Puigcerdà (1974-1978). Des de 2003 presideix el Club Poliesportiu Puigcerdà.

Ara, als seus 85 anys, surt cada setmana en bicicleta de muntanya pels corriols de la seva estimada Cerdanya. Amb un

parlar planer ens endinsa amb facilitat en la història de la seva nissaga: «El meu besavi, Guillem Barnola Calderer (Puigcerdà 1858-1936), ja exercia de paleta a la vila. El fill d'aquest, Guillem Barnola Blancher (Puigcerdà, 1885-Sallagosa, 1956), va continuar l'ofici i, amb el seu germà Francesc, durant uns anys, van obrir un magatzem de materials de construcció a la zona del Pla del Fort de Puigcerdà. Allà venien ciment, guix i calç hidràulica i hi fabricaven ceràmiques, tubs per als desaigües, blocs i safareigs de ciment.

A casa sempre s'explicava que en Guillem Barnola i alguns dels seus treballadors van treballar subcontractats en

diverses obres de la construcció del Ferrocarril Transpirinenc, principalment a les estacions de Planols i Toses, on feren les andanes. A la família conservem un taquímetre que l'enginyer d'un dels túnels va donar a l'avi a tall de pagament per la feina feta.»

Segons l'article del setmanari local *El Pirineu* del 29 de juliol de 1934 facilitat per l'estudiós puigcerdanès Joan Manuel Casanovas Garcia, a qui agraïm la col·laboració, la plaça de braus de Puigcerdà fou obra dels constructors Josep Palomera i Guillem Barnola. Tenia un aforament de prop de 3.000 espectadors i l'autor de l'article especifica que es considerava la plaça de braus de fusta més ben construïda d'Espanya. El mateix Casanovas recorda que aquesta plaça es desmuntà i les fustes s'utilitzaren per construir els refugis antiaeris per a protegir els vilatans dels bombardejos durant la Guerra Civil.

Del matrimoni de Guillem Barnola amb Bonaventura Lluís Fabra en van néixer tres fills: la Maria, en Joan i en Ramon. En Joan Barnola Lluís (Puigcerdà 1911-1966) també exercí de mestre d'obres i arribà a tenir entre deu i dotze treballadors. Es casà amb Dolors Bonada Corretjans, amb qui tingué un fill, en Joan, a qui entrevistem: «L'any 1936, el pare va col·laborar en les obres de la captació d'aigua potable de la muntanya de Guils i la seva conducció fins al Puig de Saneja i Puigcerdà promo-

De dalt a baix, Guillem Barnola Blancher, Joan Barnola Lluís i Joan i Josep Barnola Montilla.
PROCEDÈNCIA: Arxiu família Barnola.

gudes pel Comitè de la CNT-FAI. Un cop acabada la guerra, el pare estigué pres a Astorga durant nou mesos i amb l'entrada del bàndol nacional a la vila, el magatzem del Pla del Fort fou ocupat per l'exèrcit, que el va destinar a quadres per als muls. No fou fins al 1965 quan vàrem recuperar el magatzem. Fou el 10 de febrer d'aquell any, quan el comandant militar de la Plaça i cap accidental del Batallón Alba de Tormes número XXXV, el retornà a l'Ajuntament de Puigcerdà, que a la vegada el va retornar a la família», explica Barnola. «Els darrers anys en què el meu pare va treballar devien ser els anys cinquanta, havia comprat una formigonera elèctrica que, si calia, deixava a altres contractistes i, a poc a poc, s'havia anat introduint

en l'ambient de les famílies benestants de Barcelona i participà en la construcció d'algunes torres del pla de Malamort. Tenir un client a la zona del golf era un privilegi!

De totes maneres, la feina de paleta era molt dura. El meu pare tenia *quebralles* a les mans i anaven a buscar el greix de les vaques per tractar-les.»

Joan Barnola acabà la carrera d'aparellador a Barcelona l'any 1964. Després de la mort del seu pare als 54 anys, l'any 1966, agafà el relleu de l'empresa: «Devia ser l'any 1968 quan el rector de la parròquia de Santa Maria, mossèn Francesc Balcells Bonell, va convocar un concurs per reconvertir l'església de la Mare de Déu dels Dolors, situada al capdamunt del carrer d'Espanya, en la casa parroquial i un gimnàs per a la població. Vam guanyar el concurs i vàrem treballar en la reforma gairebé dos anys». Foren anys de canvi per a l'ur-

banisme de la capital cerdana: «Fins al 1970, els clients eren els pagesos d'aquí. Encara recordo quan em van dir que vindria el constructor Parés per aixecar una casa dividida en pisos. Em va semblar im-

pensable. A partir d'aquell moment vàrem deixar els clients particulars per a fer promocions. Recordo especialment la construcció de dos edificis de vuit plantes al carrer Puigpedrós, el bloc de sis apartaments a l'avinguda Schierbeck, la urbanització de la Muralla o les cases unifamiliars del camí vell de Llivia.»

De la unió d'en Joan amb la Carme Montilla Aguilera en van néixer tres fills: en Joan, en Josep i la Carme, tots tres vinculats a l'empresa que avui no només es dedica a la construcció, sinó que també treballa en la venda d'immobles i en el lloguer d'apartaments turístics. És precisament la cinquena generació qui constituirà la societat Avet Blau

l'any 1994 dedicada fonamentalment a la promoció d'habitatges.

Munt: paleta, promotor i obra pública.

L'Isidre Munt Junoy (Bellver, 1954) s'ha jubilat recentment deixant les regnes de l'empresa al seu fill, Isidre Munt Martí (1986). És l'enllaç entre dues generacions de constructors, la del seu pare i la del seu fill. Tres generacions al capdavant de l'empresa familiar: «El meu pare, Joan Munt Ribot, va néixer a cal Primavera de Beders el 1926. Foren vuit germans i no tots podien viure del camp. Als setze anys, va començar a fer de paleta a Bellver, a Riu de Santa Maria, amb la família Silla. Aquí va aprendre l'ofici i als divuit anys el van venir a buscar per treballar a Hostalric i va marxar amb un company. El servei militar el va dur a la Seu d'Urgell als 21 o 22 anys. Un cop acabat, tornà a Cerdanya i treballà a Oceja amb la família Alazet. Amb ells va començar a fer xalets i obres diverses als voltants de Perpinyà. Hi va treballar uns set anys. Durant aquella

En Joan Barnola Bonada amb el taquímetre.
Juliol de 2025 // FOTO: Sandra Adam Auger.
Al detall, l'Isidre Munt Junoy.
PROCEDÈNCIA: Arxiu família Munt.

El llinatge dels Domenjó

AQUEST COGNOM ESTÀ ESTRETAMENT LLIGAT A L'ARQUITECTURA I LA CONSTRUCCIÓ A Cerdanya GRÀCIES ALS 85 ANYS DE FEINA INICIATS PER L'ISIDRO DOMENJÓ

Miquel Spa > TEXT I FOTOGRAFIA

Com en tantes històries de llinatges empresarials, la dels Domenjó arrenca amb la necessitat d'un avantpassat. Al Pirineu, on les famílies eren la base de la societat i la feina, el segell de presentació, un nom de casa era garantia de feina i qualitat. Isidro Domenjó, avi dels Domenjó d'avui, va néixer a Arsèguel, on la seva família regentava una rajoleria al barri del pont, a tocar del Segre. Amb l'esclat de la guerra, l'Isidro, encara infant, es va traslladar amb la família a Barcelona, on van obrir una botiga de comestibles. A les nits, amb tretze anys, feia de forner a Gràcia, dormint sobre sacs de farina i veient passar les rates, vivint una existència marcada per la precarietat i l'esforç constant.

Passada la guerra, l'avi Domenjó va tornar a la Seu d'Urgell i va conèixer Isidra Manaut, del mas del Cònsol, de Puigcerdà. L'any 1940, ja instal·lats a la Cerdanya, van obrir una empresa de venda de material de construcció, se-

guint una activitat relacionada amb els seus orígens. D'aquesta manera, el llinatge continuava Segre amunt, en un Alt Urgell vinculat aleshores a la Cerdanya. Aquí va néixer una història empresarial que avui és referència a les dues comarques, amb dues companyies: Materials Domenjó i Domenjó Arquitectes Associats. Els avis van comprar els terrenys al centre de la vila, on hi havia hagut l'Hotel Puigcerdà, i des d'allà van començar a teixir la companyia amb paciència i constància. Avui tot continua en aquell mateix lloc. A pocs metres de la plaça de Barcelona, en un edifici funcional del carrer Cadí, les dues empreses mantenen oberta una activitat que travessa dècades i generacions.

Els primers anys, l'empresa de materials venia productes senzills com calç i altres elements menors, mentre l'Isidro comprava la mina de Sanavastre per vendre carbó. Als anys seixanta, amb nous terrenys, anomenats famili-

arment 'el tros', van instal·lar una màquina ponedora de blocs de formigó, que va marcar un nou salt per a l'empresa. Dues dècades després, la companyia es va automatitzar amb maquinària moderna, fet que permetia una producció més ràpida i eficient. Avui, la producció pròpia ha donat pas a la compra de peces més econòmiques, adaptant-se a les necessitats dels clients.

El despatx d'arquitectura. L'ànima dels Domenjó és present en molts edificis de la vall. Pel que fa al despatx d'arquitectura, el va obrir Maties Domenjó Manaut l'any 1969. En aquella època, l'arquitectura s'entrellaçava amb l'enginyeria, aixecant habitatges, redactant informes tècnics, fent aixecaments topogràfics i dissenyant claveguerams o els primers plans urbanístics. També van començar a col·laborar amb ajuntaments petits, des de Llivia fins a Martinet, establint un servei imprescindible per al desenvolupament local. L'activitat inicial ha continuat fins avui. L'any 2000, Marian Domenjó, filla del Maties, es va incorporar i, nou anys després, es va constituir formalment Domenjó Arquitectes Associats, mantenint la vocació de servei tècnic i multidisciplinari en una comarca que viu una transformació sostinguda vinculada al turisme residencial i a l'evolució de l'entorn construït.

Drets, d'esquerra a dreta: el Xavier Navas, el Marçal Domenjó, l'Anabel Domenjó, la Marian Domenjó, la Jana Navas i el Pol Navas. Asseguts: la Carmen Torres i l'Amadeu Domenjó.

La Marian Domenjó recorda l'evolució de l'empresa: «El meu avi va començar amb un sol treballador i la feina a la mina i al magatzem eren uns cinc. Així vam anar creixent fins a obrir la nau el 1997». Maties, nascut el 1941, va estudiar a Barcelona i Manresa per ser aparellador i enginyer de mines, i, més tard, va fer Arquitectura. Tornat a la Cerdanya, es va incorporar al despatx sense deixar la producció i venda de materials, compaginant les dues branques amb dedicació i rigor. Amb la incorporació de la tercera generació, l'Anabel, formada en Administració i Direcció d'Empreses, i la Marian, arquitecta, han contribuït a consolidar el llegat familiar.

Una vintena de treballadors. Actualment, al conjunt de les empreses hi treballen el Maties, la Marian, l'Anabel i el Xavi Navas, marit de la Marian, incorporat amb l'obertura de la nau al polígon industrial. Dona feina a més d'una vintena de persones entre disseny, arquitectura i venda de materials. L'enfocament integrat ha permès ampliar serveis d'enginyeria tècnica en instal·lacions, estructures i xarxes de serveis. Els projectes cobreixen habitatges, urbanitzacions, rehabilitacions, garatges, naus, coberts, places i carrers a pobles com Prullans, Prats, Fontanals, Me-

ranges o Riu, oferint direccions d'obra, certificacions, inspeccions i informes tècnics que compleixen normativa i faciliten l'ús dels edificis, consolidant la confiança en la firma.

El despatx ha estat clau per a molts ajuntaments i promotors locals o forans, especialment en una comarca on el creixement urbanístic ha estat sostingut. També treballen en rehabilitacions, mantenint viu el patrimoni arquitectònic i adaptant-lo a les necessitats actuals. Moltes famílies han passat pel despatx per ampliar, construir, canviar l'ús d'un paller o assessorar-se abans de comprar terrenys. La relació amb el territori és personal i continuada, des de les primeres obres dels setanta fins als projectes actuals. La firma ha confiat sempre en el bocaorella i la feina feta amb rigor.

L'empresa de materials ha viscut una renovació i evolució constant des de l'inici, actualment té tres punts de venda i atenció al client: el primer s'ubica al carrer Cadí, origen dels seus inicis, on

hi ha les oficines centrals i l'exposició de cuines, banys, revestiments... En segon lloc, hi ha la nau del polígon industrial, dedicada principalment a la venda de materials de construcció com aïllaments, eines, pintures i tot de productes relacionats. En darrer lloc, hi ha les instal·lacions 'del tros', on hi havia l'antiga fàbrica de blocs, i on ara es venen tota mena de materials com ciments, tubs, arquetes, peces de formigó, que constitueixen la base de les obres en construcció. En aquest moment s'estan renovant completament aquestes instal·lacions, així doncs serà el centre neuràlgic de distribució i rebuda de materials per la venda dels tres magatzems, així com emmagatzematge d'un gran gruix de tot el que s'ofereix als seus punts de venda.

La filosofia dels Domenjó es basa en la feina familiar, propera i de confiança, en què es prioritza l'amabilitat vers el client i s'ofereixen solucions adaptades a les necessitats dels edificis i dels habitants. La combinació de servei i disponibilitat de material permet oferir una visió precisa del resultat final i complir terminis amb seguretat. Fa poc, l'empresa de materials ha obert un servei de disseny i construcció de cuines, mantenint l'estil de vuit dècades.

L'empresa aquest 2025 compleix 85 anys des de la fundació de l'avi Isidro el 1940. Amb el Maties ja amb 84 anys i la seva dona amb 79, la celebració inclou un sopar especial de Sant Antoni i productes de record per a clients i amics. Les tres generacions actuals poden donar pas a la quarta: entre les dues germanes sumen tres fills, amb estudis d'Enginyeria Industrial, Disseny d'Interiors i ADE, que ja comencen a implicar-se en l'empresa familiar. La quarta generació està en construcció i representen la continuïtat del projecte iniciat fa més de vuit dècades.

L'Isidre Domenjó amb un dels primers vehicles que va utilitzar la companyia. Al detall, els padrins Isidre i Isdra, els fundadors de l'empresa // PROCEDÈNCIA: Arxiu família Domenjó.

Pedres que es tornen a alçar

DIVERSES INICIATIVES REIMPULSEN LA PEDRA SECA, UNA TÈCNICA CONSTRUCTIVA MIL·LENÀRIA MOLT PRESENT EN L'ARQUITECTURA RURAL QUE ÉS UN LLEGAT I UNA APOSTA DE FUTUR

Jofre Figueras Doy > TEXT

Durant aquesta època de l'any, el més buscat als boscos són els bolets i els seus caçadors es poden comptar per milers. Segurament són els elements més perseguits que hi ha entre les mates forestals, per davant d'altres herbes o fruits, però no tot el que s'amaga entre la vegetació s'acaba amb el patrimoni natural. Des de 2024, Lluç Pellissa i Laia Acero, dos guies de muntanya establerts a Montellà, van a la recerca d'un altre patrimoni de tipus cultural, el de la pedra seca, la tècnica que consisteix a alçar murs de pedra sense utilitzar cap mena de material de cohesió, com morter o fang. Són els encarregats de tirar endavant un projecte impulsat pel Parc Natural del Cadí-Moixeró que preveu elaborar un inventari de les construccions fetes amb aquest mètode en el seu àmbit i sensibilitzar la població sobre el valor que tenen.

La iniciativa s'emmarca dintre les línies de treball de la Carta Europea de Turisme Sostenible, un segell que el

parc va rebre l'any 2023, i aquesta va ser una de les accions que, juntament amb diferents agents del territori, es va decidir promoure. Una aposta recolzada en dos pilars: d'una banda, que les construccions de pedra seca contribueixen a conservar els paisatges i els seus ecosistemes; de l'altra, que són el reflex de tot un llegat de generacions i formes de vides passades. No en va, el 2018 l'art de la pedra seca va ser declarat Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per la UNESCO, en una candidatura internacional amb la presència de Catalunya. Aquí, segons dades recollides per l'Observatori del Paisatge a través del projecte participatiu Wikipedra, ja s'han catalogat més de 38.000 elements.

Patrimoni (in)visible. La presència de pedra seca és transversal a tot el territori, però el seu estat de conservació varia en cada zona segons factors naturals i socials. Això és el que han constatat els dos guies en la primera prospecció, centrada en el municipi de Montellà i Martinet, on han observat com en setanta anys la vegetació ha cobert la majoria dels llocs on hi havia construccions, fruit de l'abandonament de terres provocat pel descens de l'activitat ramadera. La comparació entre imatges aèries antigues i actuals els ha servit per orientar el treball de camp. «En les anti-

gues és més fàcil de veure perquè hi ha rastre, ja que les construccions encara estaven en actiu o feia poc que s'havien abandonat, però tenen molt mala resolució, en canvi, en les modernes és al revés», comenten. També han analitzat la toponímia i les referències a elements com orris o pletes, tot i que subratllen que a vegades poden confondre.

Una altra font d'informació clau abans de trepitjar el terreny són els testimonis de veïns i veïnes de més edat. «A les barraques més properes als pobles la gent sí que recorda anar-hi, els diumenges, per veure els padrins al camp», explica la Laia, però «ja ningú n'ha fet ús». Amb tot això a la motxilla, han pogut documentar 41 nous elements al municipi. «Veiem que el bosc està ple de pedra seca, és brutal la feina que hi ha», remarca, tot i que en general el que han trobat està molt deteriorat o modificat. «La gent dels pobles ens diu que arribem tard, és *xulo* i trist alhora, però forma part de l'evolució històrica i dels paisatges de la comarca», valora.

L'estudi tot just acaba de començar i continuarà al municipi de Cava. Ara que ja han après a «obrir els ulls i a buscar pedres», volen fer córrer la veu per aconseguir més informants, i els interessaria enriquir el coneixement històric amb especialistes, ja que en l'àmbit pirinenc han trobat molt poca documentació sobre el fenomen.

Alumnes de Montellà i Martinet fent l'activitat 'Pedra seca a l'escola'. Any 2024 // FOTO: Laia Acero Casas.

Ara bé, no tot és cosa del passat i, amb l'objectiu de donar una continuïtat de present a la pràctica, el projecte està organitzant formacions per a adults i sessions a centres educatius. Així, aquest any els alumnes de les escoles de Montellà i Martinet van participar de dues jornades d'aprenentatge dinamitzades pels mateixos guies, que coneixen bé l'àmbit de la docència. D'una manera participativa i vivencial, els infants van localitzar i catalogar murs de l'entorn del municipi i van acabar construint-ne dos de petits amb les seves mans.

Cultura i natura. Barraques, cabanes, murs, forns, pous... El patrimoni de

pedra seca és tan extens que recollir-lo tot seria una tasca titànica. La voluntat del projecte no és aquesta, sinó identificar els elements més destacats per després impulsar accions que contribueixin a la seva preservació i a la difusió del llegat que representen. En aquest sentit, arran de la feina feta ja ha sorgit una iniciativa municipal per arreglar la barraca del Miguelín, una cabana de pastor de la zona.

D'altra banda, el Parc Natural del Cadí-Moixeró vol potenciar la restauració d'aquest patrimoni amb la mirada posada també en els ecosistemes, ja que la pedra seca té un paper en la seva salut. Els murs són uns aliats en la lluita contra l'erosió i la desertificació, perquè faciliten el drenatge de l'aigua allà on no hi ha bosc, cosa necessària en un escenari com l'actual en què cal reduir les masses forestals per combatre el risc d'incendis. A més, són una protecció per a algunes espècies amenaçades, com determinats rèptils, que els fan servir de refugi per regular la seva temperatura corporal. A tot això s'hi afegeix la

A dalt i al mig, membres de les brigades de manteniment públiques de Cerdanya fent una cabana de pastor a Alp. Any 2023. FOTOS: Sergi Pérez. A baix, construint un mur de pedra seca a Mussa. Any 2024. FOTO: Marc Cortina.

Fang des de fa segles

A LA SEU D'URGELL, DURANT CENTÚRIES, ELS RAJOLERS I TERRISSAIRES HAN APROFITAT L'ARGILA PER FER RAJOLS I TEULES; TAMBÉ PER TORNEJAR PLATS, TUPINS I OLLES

Lluís Obiols Perearnau > TEXT

Fa milions d'anys, la Ribera de la Seu era un immens llac que amb el temps es va omplir de sediments. A poc a poc, els rius hi van anar excavant el seu traçat i per aquest motiu, des d'Alàs fins a vora Trespunts, trobem sovint grans gruuixos de sorra i pedres de riu a molta altitud respecte als actuals cursos fluvials.

Una bona mostra d'aquells antics sediments són els dipòsits d'argila del Firal de la Seu i de Castellciutat, explotats des de fa segles. En un moment en què pensem que els edificis sempre han sigut de pedra vista –quin gran engany!– ens pot sorprendre pensar que moltes cases, segles enrere, eren construïdes amb tàpia o amb entramats de fusta, com les famoses cases que encara conserven a Castellbò. Però segurament encara ens sorprendrà més descobrir que es feia un ús prou intensiu dels rajols i de les teules. En molts pobles hi havia una petita teuleria o rajoleria per a abastir la demanda més immediata. A la Seu, si més no des del segle XVI, ja hi havia forns per a coure obra de fang al Firal, i sovint aquells forns eren ar-

rendats o cedits a teulers i rajolers itinerants que feien unes quantes cuites, les que necessitaven els clients locals en aquell moment, abans de continuar el seu camí cap a una altra localitat.

Però no només es feien productes bastos com les teules, rajoles i rajols. També es documenten de vegades els ollers, que elaboraven peces de terrissa, segur que amb torn, i fins i tot els dos «mestres de vaixel·la» que surten al cadastre de l'any 1716 de la Seu i que suposem que feien peces vidriades. La història dels terrissaires de la ciutat, més enllà dels magnífics treballs fets per Joan Santanach en referència a les darreres famílies en actiu en aquest àmbit, encara està per fer.

De la terra al producte acabat. El procés d'elaboració d'aquests productes era força especialitzat, i potser per això era molt freqüent que les famílies de terrissaires s'ajudessin quan calia i s'anessin emparentant entre elles. Els teulers i rajolers també eren coneixedors d'aquests «secrets d'ofici», però la

seva feina, molt menys delicada, no requeria el mateix nivell de precisió. En resum: calia extreure l'argila del lloc adequat, de vegades barrejada amb terra d'altres procedències, i fer-li un seguit de tractaments. Primerament, calia moldre la terra i treure'n les pedres i altres impureses que pogués contenir, i després es posava amb aigua en unes basses per convertir-la en fang.

En cas que es tractés de produir teules o rajols, els motlles permetien donar-los la forma i la mida exacta abans d'estendre'ls al pati per tal d'assecar-se, sempre pendents de la pluja. La terrissa, però, requeria un procés molt més complex, amb el seu modelatge al torn i l'aplicació d'anses o altres elements de forma manual i, encara, les decoracions, esmalts i vernissos. Tot plegat, un cop sec, es posava al forn per a ser cuit. Els forns tenien dos nivells, un d'inferior, la cambra de foc on es posava la llenya i la brancada, i un altre de superior, on es posava pròpiament l'obra, de manera que la flama no la toqués directament i no la pogués malmetre.

A dalt, dues fotografies de la família Gispert estenent rajols al Firal per assecar-los.

FOTO: Francesc Portella Moles. PROCEDÈNCIA: Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell.

De terrissaires n'hi havia hagut a la Seu, a Castellciutat, a Tuixent, a Coll de Nargó, a Bellver i a molts altres llocs. Però de teuleries i rajoleries n'hi havia dotzenes, fins als pobles més petits i els racons més aparentment aïllats. En una època en què tot s'aprofitava i el terreny es coneixia molt millor que avui, allí on hi havia argila i aigua es construïa un petit forn per a fer-hi unes cuites de teules.

A la Seu, entre els segles XIX i XX, com a mínim existien els rajolers de cal Gispert, de cal Domenjó i de cal Carxat, i els terrissaires de cal Pi i de cal Tupinaire –la família Tor–. A Castellciutat hi havia la rajoleria de cal Gatnau, mentre que la terrissa es feia a cal Manelutxo, a cal Terrissaire i a cal Serrat –els Ticó–. Unes poques fotografies i algunes peces conservades per familiars i per col·leccionistes són els escassos records d'una activitat que s'anava acostant al seu final. Al segle XX, l'enorme creixement de la Seu, l'arribada de la carretera i la industrialització dels processos artesanals va comportar un canvi en tots els sentits. Al lloc on abans hi havia rajolers i teulers que treballaven artesanalment s'hi van instal·lar les grans bòbiles del Cerdanya, a Castellciutat, i del Domenjó i el Carxat, a la Seu.

El creixement de la ciutat va fer necessari urbanitzar nous carrers i, so-

bretot, canviar el model d'edificació. Els nous blocs de pisos, alguns de sis o set plantes d'altura, requerien una gran quantitat de material de construcció. Ja era impensable fer les parets com antigament, amb pedra i morter de calç, i encara menys amb tàpia com s'havien fet segles enrere. Els nous edificis, amb estructures encofrades de ciment armat, consumien ràpidament els productes de les bòbiles, a mesura que les parets de rajol foradat i els envans anaven configurant els nous habitatges.

Els terrissaires, al seu torn, van veure com les seves peces artesanals sucumbien davant l'auge del duralex i del plàstic, molt més barats i més resistents. Era ben bé el final d'un món. També les bòbiles modernes van acabar la seva activitat, i han anat caient una darrere l'altra, gairebé sense excepció, pel seu mal estat de conservació o per l'avanç urbanístic. Només l'edifici de la bòbila del Domenjó, encara que sense la xemeneia, aguanta de moment com a testimoni d'aquella activitat desapareguda.

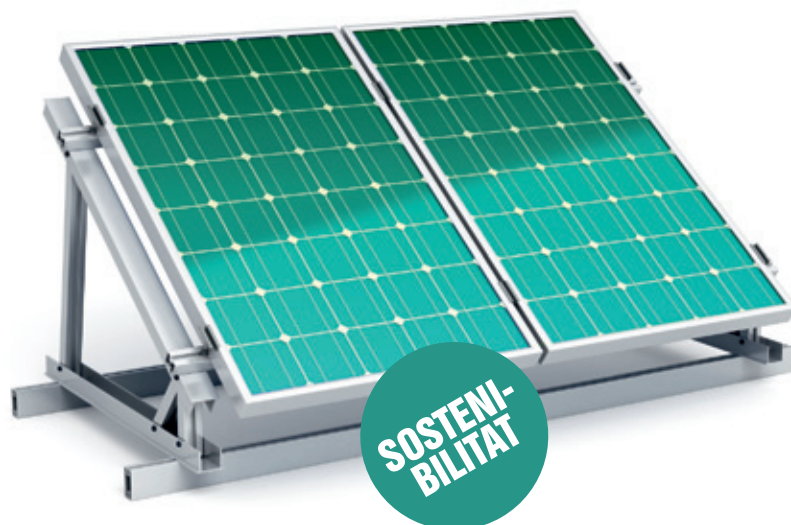
La recuperació de la memòria. Després d'unes dècades d'oblit i d'indiferència, unes poques iniciatives han contribuït al coneixement i a la valoració d'aquelles antigues activitats. Massa tard, sens dubte, perquè els seus protagonistes principals ja no hi són,

però l'interès creixent pel patrimoni ha permès, si més no, recollir-ne testimonis i mostres. Fa uns pocs anys, l'excavació arqueològica del pati de les Monges de la Seu ha permès descobrir i documentar dos forns dels segles d'època moderna, que estaven situats en un extrem de la ciutat, dins de les muralles. Aquella zona, on sobretot hi havia eres, corrals i pellers, tenia prou espais buits per ubicar-hi aquella activitat. Dels dos forns, l'un es destinava a peces més grosses i bastes, mentre que l'altre s'utilitzava per a la producció d'elements més delicats.

Ja abans d'aquesta descoberta recent, l'Ecomuseu d'Esterri d'Àneu va impulsar iniciatives per valorar la terrissa local pirinenca, i en va promoure l'elaboració de rèpliques per a la seva venda comercial. Gràcies a això, dècades després de deixar-se de fabricar, es poden adquirir peces pràcticament idèntiques a les que feien els terrissaires urgellencs. Recentment, l'Espai Ermengol-Museu de la Ciutat de la Seu d'Urgell també ha iniciat un treball de recerca sobre els darrers terrissaires de la Seu i Castellciutat, especialment els Tor i els Ticó, veritables artistes artesans que van convertir aquella argila d'un antic llac prehistòric en olles, tupins, soperes i tants altres estris imprescindibles a la cuina i a la taula dels seus conciutadans 🍷

A l'esquerra, l'Ermengol Tor torneja un tupí, flanquejat per la seva esposa i el seu pare, cap a 1930 // PROCEDÈNCIA: Arxiu família Graell Tor (Cal Tupinaire). **A la dreta, peces tornejades a Cal Tupinaire assecat-se al Serrat de la Capella, vora la carretera d'Andorra, a la dècada de 1940 // FOTO:** Francesc Portella Moles. **PROCEDÈNCIA:** Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell.

Ajudant els ajuntaments, la Diputació us ajuda en el vostre dia a dia.

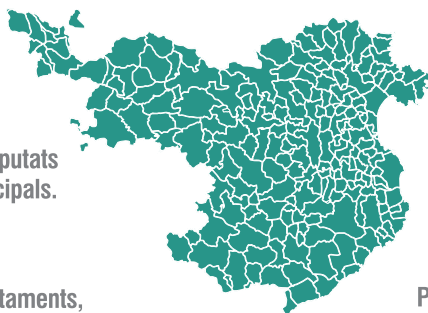
**Impuls de la transició energètica, la prevenció d'incendis forestals,
la conservació i la millora del patrimoni natural, l'educació ambiental
i la implementació dels objectius de l'Agenda 2030 (ODS)**

Què és la Diputació?

La Diputació té competències per al govern i l'administració de la província. Els seus diputats són escollits a partir de les eleccions municipals.

Què fa?

Dona suport tècnic i econòmic als 221 ajuntaments, proveeix de serveis els municipis més petits i els proporciona fons estatals per a infraestructures, cultura o altres necessitats.

Com es finança?

Més del 90 % del pressupost de la Diputació per al 2025 prové de transferències estatals, fruit dels impostos liquidats per la ciutadania.

És transparent?

Per quart any consecutiu, la Diputació de Girona ha estat reconeguda per les entitats avaluadores, en haver acreditat la pràctica totalitat dels indicadors establerts.

Diputació de Girona Al costat dels ajuntaments, al vostre costat

PATRIMONI

GUILLEM LLUCH TORRES > COORDINACIÓ

ARQUITECTURA

La torre de Tentellatge 86

GUERAU PALMADA [Banyoles, 1974. Historiador de l'art]

ARQUEOLOGIA

El jaciment del Castellot de Bolvir 88

ORIOL OLESTI VILA [Barcelona, 1964. Historiador]

JORDI MORERA CAMPRUBÍ [Manresa, 1977. Historiador]

JOAN OLLER GUZMÁN [Barcelona, 1964. Historiador]

PALEONTOLOGIA

Vestigis de peixos de temps remots 90

JOSEP MARMÍ PLANA [Berga, 1975. Doctor en Biologia]

HISTÒRIA

Un influent canonge vinculat a Llívia 92

JOSEP CLARA [Girona, 1949. Historiador]

HISTÒRIA DE L'ART

Un retaule d'Huguet a Berga 94

JOSEP CARRERAS VILÀ [Berga, 1966. Historiador de l'art]

PAISATGE

Racons de la vila medieval de Bagà 96

ENRIC QUÍLEZ CASTRO [Puigcerdà, 1972. Informàtic]

FAUNA

El ratpenat de bosc 98

PERE-MIQUEL PARÉS CASANOVA [Badalona, 1963. Veterinari i membre de la ICHN]

JORDI CASTILLÓ CARRETERO [Tremp, 1976. Enginyer de Forests]

FLORA

El laboratori de coneixement de la flora 100

PERE AYMERICH [Guardiola de Berguedà, 1963. Biòleg]

Herba blenera en un camí
ruderal dels voltants de
Gironella // FOTO: Teresa Altimir.

REMEIS TRADICIONALS

L'herba blenera 102

TERESA ALTIMIR [Barcelona, 1970. Llicenciada en història antiga i postgrau en fitoteràpia]

El jaciment del Castellot de Bolvir

GRÀCIES A LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AVUI SABEM QUE ELS CERETANS EREN UNA COMUNITAT IBÈRICA AMB UNA AGRICULTURA I RAMADERIA COMPLEXA

Oriol Olesti Vila, Jordi Morera Camprubí i Joan Oller Guzmán > TEXT

Ja fa més de quinze anys que l'Ajuntament de Bolvir i la Universitat Autònoma de Barcelona estan duent a terme treballs arqueològics al jaciment del Castellot. Sovint pensem que l'excavació d'un jaciment acaba quan finalitzen les excavacions pròpiament dites, i que després d'algunes campanyes ja pràcticament ho coneixem tot. Res més lluny de la realitat. Els estudis de materials i les diverses bateries d'analítiques que hem de dur a terme –restes bio-arqueològiques, datacions C14, fitolits, isòtops, residus orgànics...– comporten anys de feina, sovint amb canvis notables en la interpretació inicial. És habitual que, com més excavem i coneixem, més noves preguntes ens plantejem.

És el cas del Castellot, jaciment ubicat en una suau terrassa avançada que s'alça uns 30 metres per sobre la plana circumdant de la Cerdanya. La seva posició és especialment estratègica, amb uns marges abruptes en tres dels seus vessants que li configuren una notable defensa natural.

El primer moment d'ocupació es correspon amb les darreres etapes del Bronze Final o ja en el Primer Ferro. Una datació de C14 d'una petita

cubeta va proporcionar una franja de 796-416 aC, que confirmava la cronologia més antiga del jaciment. Les darreres campanyes de 2023-2025, però, han permès ampliar el coneixement d'aquesta fase, que han identificat estructures de la primera edat del Ferro en un sector fora de les muralles ibèriques.

Fou en la primera meitat de segle IV aC, però, quan aquestes comunitats camperoles i ramaderes iniciaren un procés de concentració de l'hàbitat que els dugué a establir-se en punts fortificats, el que anomenem *oppida*, dels quals el Castellot és ara per ara l'exemple més gran i conegut, amb una extensió d'uns 6.000 m². L'establiment presenta uns patrons urbanístics típicament ibèrics: protegit per una muralla en barrera i un fossat defensiu, el seu urbanisme seguia una disposició radial, amb algun carrer intern i un espai central obert. Fins ara s'han identificat una vintena d'unitats domèstiques, totes ubicades en el perímetre del poblat i disposades en bateria, que podrien arribar a ser unes 40. Si calculem que a cadascuna podrien viure-hi quatre o cinc membres, ens trobaríem amb una població d'entre 160 i 200 habitants, un nombre coincident amb els estudis demogràfics realitzats en *oppida* ibèrics de dimensions similars.

Els ceretans. Gràcies a les excavacions al Castellot, o a altres jaciments ceretans com el Tossal de Baltarga o el Serrat del Castellar, avui sabem que

els ceretans eren una comunitat ibèrica amb una agricultura i ramaderia complexa. Sabem que cultivaven diversos tipus de cereal –ordi, blat, mill– i plantes lleguminoses –pèsols o mongetes–, en unes condicions prou efectives per tenir uns excedents agrícoles significatius, que emmagatzemaven en sitges –fosses excavades a la roca per guardar el cereal en quantitats importants–. De fet, només al Castellot hem trobat un conjunt important de sitges, més d'una vintena, la major part en un espai central obert, el que sembla indicar un excedent de tipus comunitari, potser controlat pels cabdills de l'*oppidum*, i que concentraria el cereal no només dels seus pagesos, sinó també dels altres establiments ceretans on no hem trobat cap sitja. Això marca un rol de capitalitat per al Castellot.

En l'àmbit ramader, predominava la cria de bous, fet poc habitual entre altres pobles ibèrics, possiblement perquè tenien accés a pastures d'estiu de qualitat. En segon lloc, l'espècie més consumida eren les ovelles i cabres, que eren útils per la carn, la llet i la llana. Ara sabem, gràcies als resultats de les excavacions al Tossal de Baltarga, que algunes ovelles seguien un itinerari transhumant, de mobilitat vertical, és a dir, que es desplaçaven a cotes de mitja muntanya, com Osona o el Solsonès, durant l'hivern, per pujar de nou a la Cerdanya a l'estiu. Això té unes interessants implicacions econòmiques i històriques: ens mostra, per una banda, l'optimització dels

Reconstrucció en 3D del jaciment del Castellot de Bolvir en època ibèrica.
PROCEDÈNCIA: Espai Ceretània.

recursos naturals per part d'aquestes comunitats, que aprofitaven l'alternança de pastures, però també les aliances o sinergies que s'establien entre els diversos pobles ibèrics, ja que els ramats dels ceretans es traslladaven al territori d'ausetans o lacetans. La tercera espècie criada eren els porcs. En les excavacions al Castellot s'han recuperat restes òssies de porcs en edats fetals o nounats, el que indicaria que la seva reproducció i cria es realitzaria al mateix jaciment, possiblement en els patis porticats que caracteritzen les seves unitats domèstiques. Sabem que era coneguda la producció de pernills entre els ceretans, de molt bona qualitat, ja que en època romana eren exportats arreu de l'Imperi. És molt probable que ja en època ibèrica fos una de les seves produccions més destacables.

En els darrers anys, al Castellot també hem observat indicis de canvis al llarg del segle III aC, un moment de gran dinamisme al món ibèric català. No totes les cases del Castellot tenien les mateixes dimensions: les de la zona sud tenien una superfície de 65-75 m², mentre que les de llevant, de només 35-45 m². Al llarg del segle III aC d'aquestes residències, l'àmbit

VI, que originàriament ja era una finca més gran que les altres, es va unir amb la finca veïna, l'àmbit VII, esdevenint una única casa de prop de 150 m², que podria correspondre a un llinatge o família d'un rang superior. També va créixer al segle III aC el nombre i la capacitat de les sitges, el que indica un augment de la producció, fenomen que va lligat a un increment dels molins rotatoris, un tipus de molí molt més productiu que el manual, i que de nou ens indica un augment en la producció i transformació del cereal. Anàlisis recents de residus duts a terme per M. Portillo i A. Guimerà en aquests molins –gràcies a la conservació dels fitòlits i altres partícules del cereal durant el procés de molta– han permès identificar la molta de mill, un tipus de cereal que normalment es considerava destinat exclusivament a l'alimentació per als ramats. Les dades del Castellot confirmen que també el mill fou destinat al consum humà, molt per a la seva panificació, un fenomen de nou habitual en el món ibèric català del segle III aC, i que sembla indicar unes

necessitats de cereal més elevades, associades a un probable creixement demogràfic. És molt probable, doncs, que el Castellot tingués un notable creixement demogràfic al llarg del segle III aC.

Un altre element destacable identificat en aquests darrers anys és el coneixement de l'or entre els ceretans. Coneixem tres arracades naviformes d'or en cronologies de segle III aC, cadascuna trobada en un dels tres jaciments ceretans mencionats, el Castellot, Baltarga i Serrat del Castellar. Aquests tipus de peces no són habituals en el món ibèric català, si bé se'n coneixen diverses, el que ens fa pensar en una producció local, que aprofitaria l'or al·luvial dipositat en les terrasses miocèniques del Segre. El que és interessant és que dues d'aquestes presenten un aliatge intencionat de plata i coure, cosa que suposa el coneixement d'una tecnologia metal·lúrgica notable.

Molta recerca per fer. Queden encara molts aspectes per conèixer del jaciment del Castellot en època ibèrica. Una de les més importants és si es va veure afectat pels fets de la Segona Guerra Púnica i el pas d'Anníbal pel Pirineu. Al Tossal de Baltarga i al Serrat del Castellar hem identificat nivells de destrucció general de finals del segle III aC que semblen confirmar el que les fonts literàries antigues ens diuen: Anníbal va haver de lluitar durament contra els pobles pirinencs per travessar-ne el territori. En el cas del Castellot, tot i no haver trobat indicis tan clars, tenim també nivells de destrucció de la mateixa cronologia. Sembla que el Castellot patí també una destrucció, però potser no fou tan general o fou ràpidament seguida d'una reconstrucció per part dels ceretans.

A dalt, el Castellot de Bolvir // FOTO: Oriol Olesti. Al detall, molins rotatoris d'època ibèrica del Castellot // FOTO: J.M. Carraso i A. Guimerà.

El laboriós coneixement de la flora

EL SABER DEL PATRIMONI BOTÀNIC DEL TERRITORI ÉS UN PROCÉS LENT, QUE RESULTA DE L'ACUMULACIÓ DELS ESFORÇOS FETS PER DIVERSES GENERACIONS, I QUE ENCARA CONTINUA

Pere Aymerich > TEXT I FOTOGRAFIA

La informació sobre les plantes existents en la nostra àrea comença a fer-se consistent al segle XIX. D'abans només n'han arribat algunes dades anecdòtiques dels segles XVI-XVIII. La primera meitat del segle XIX es va visitar especialment l'Alta Cerdanya i el Capcir, per part de botànics francesos, que van convertir la vall d'Eina en un indret de pelegrinatge per veure plantes singulars dels Pirineus. La segona meitat ja van augmentar força les exploracions botàniques, van abastar més zones i van ser realitzades tant per botànics autòctons com estrangers. Entre els forans destaca l'italià Pietro Bubani, que és autor d'una primera flora dels Pirineus. Entre els catalans, un cas singular és l'olotí Estanislau Vayreda, qui va obtenir informacions valuoses a la Cerdanya, en part mentre feia de farmacèutic militar a les guerres carlines.

És a partir de primers del segle XX que els estudis botànics comencen a

normalitzar-se, i com a resultat es publica entre els anys 1915 i 1936 una primera flora moderna de Catalunya, la de Josep Cadevall i Pius Font Quer. Aquesta flora ja recull moltes dades de les nostres comarques. Es tracta, però, d'informacions parcials, obtingudes en un nombre limitat de llocs. No reflecteixen totes les plantes que hi havia, però encara avui tenen un interès alt, sobretot perquè corresponen a una època amb paisatges molt diferents, amb predomini dels camps i pastures i amb pocs boscos, el contrari del que trobem ara. Comparar aquelles informacions de fa un segle amb les actuals permet detectar canvis més o menys destacats en la flora, amb plantes abans freqüents que s'han tornat molt rares o gairebé han desaparegut, i altres que ara es troben amb més facilitat.

El mèrit d'aquells primers botànics és enorme, perquè fer prospeccions representava un gran esforç. Cal

tenir en compte que la major part dels desplaçaments es feien a peu o amb carro, i que pràcticament no hi havia llibres de consulta per identificar les plantes. Ara és molt més fàcil, perquè s'arriba a molts llocs amb cotxe i és fàcil reconèixer moltes plantes amb guies de camp il·lustrades o simplement consultant internet amb el telèfon. Exemple de les dificultats d'aquelles èpoques és un article de Font Quer –

un dels pares de la botànica catalana – titulat «Notes sobre la flora dels cims del Cadí», publicat el 1932, i que relata una expedició al sector del Comabona del Cadí, feta l'agost de 1926. Per una excursió que ara podem fer còmodament en una jornada, en aquella època van necessitar quatre dies des de Bagà, passant una nit a Gresolet i una altra a la cabana de Cortils, i encara caldria afegir-hi els dos dies per anar i tornar amb tren entre Barcelona i Guardiola de Berguedà. Encara més sorprenent és que fins aquesta expedició sembla que un sol botànic havia arribat fins a la carena del Cadí, i un segle abans (1826): va ser el britànic Georges Bentham. Altres botànics havien estat per les valls dels voltants i a l'alta muntanya del Puigllançada, Tosa i Moixeró, però aparentment no havien arribat a la part culminant del Cadí.

Temps moderns. A partir de 1950 les comunicacions van anar millorant i també va augmentar el nombre de persones amb coneixements botànics. Això va fer incrementar progressivament la informació sobre la flora, bé que de forma desigual segons sectors. En general, l'Alta Cerdanya ha estat prospectada amb més intensitat, per més persones i durant un període més prolongat, tot i que mai s'han recollit de forma sintètica tots aquests coneixements. En contraposició, la part pirinenca de la solana de Cerdanya al nord del Segre es coneix molt menys i encara té sectors sense explorar. Una fita en el

Myosotis minutiflora, descoberta el 2014 al vessant nord de la Tosa d'Alp; no es coneix enlloc més dels Pirineus.

coneixement de la part central del territori del Cadí-Pedraforca va ser la publicació, l'any 2003, del llibre *Flora del Parc Natural del Cadí-Moixeró i de les serres veïnes*, que abasta tot aquest parc, la vall del Segre veïna i les serres prepirinenques d'Ensija, Verd i Port del Comte. Aquest llibre va estar precedit per la tesi d'Ignasi Soriano sobre la flora i vegetació del Moixeró i la Tosa d'Alp (1992), de la qual es va obtenir molta informació. Altres flores locals que han contribuït de forma destacada al bon coneixement d'alguns sectors són la tesi de Jordi Carreras sobre la vall de Santa Magdalena i el massís de l'Orri (1985), l'inventari de la flora de la vall d'Alinyà (2004) i la tesi de Joan Devis sobre les serres entre el Segre i el Port del Comte (2006).

Ho coneixem tot? Amb tots aquests treballs de síntesi i moltes informacions disperses, es pot afirmar que la flora del territori del Cadí-Pedraforca es coneix raonablement bé, tant o més que a la resta de Catalunya. Això vol dir que coneixem totes les plantes que

hi ha? Contràriament al que sovint es pensa, la resposta és clarament que no. La gran quantitat d'informacions i la facilitat de la seva consulta en bases de dades pot conduir a la sensació enganyosa que ja està tot fet i que hi ha poc o res per descobrir a la nostra zona i a Catalunya en general. Però no és pas així, ja que cada any es van descobrint plantes que són novetats més o menys destacades per al territori. Per no saber, ni s'han comptat les plantes que hi ha a les nostres comarques, tot i que se suposa que en total deuen voltar les 2.500 espècies i subespècies, cosa que

representa més de la meitat de les existents al conjunt de Catalunya.

Dèiem que cada any es van trobant novetats, que posen de manifest que encara no ho coneixem tot. Com a exemple, el catàleg de 2003 del Parc Natural i perifèria tenia unes 1.750 plantes, però vint anys més tard se n'han descobert unes 100 més dins els límits de l'espai protegit i 200-300 en tot l'àmbit de la revista. Es tracta sobretot de novetats regionals –plantes ja conegudes a Catalunya, però no al nostre àmbit– i d'espècies introduïdes –plantes procedents d'altres parts del món que han arribat transportades per l'home, un grup en creixement accelerat–. Un altre grup, minoritari però important, són les novetats derivades de les millores del coneixement taxonòmic, en general espècies que s'han dividit en més d'una –plantes que abans es considerava que eren subespècies o varietats i que ara s'ha vist que són bones espècies–. Però les novetats més inesperades són les espècies abans desco-

negudes, que s'han descrit en els darrers temps i que no es coneixen enlloc més del món. Són la millor prova del coneixement encara incomplet de la flora. Així, en els darrers quinze anys, com a mínim quatre noves espècies s'han descobert a les nostres muntanyes: *Centaurea tripontina* el 2013 al congost de Tres Ponts (Alt Urgell), *Primula subpyrenaica* el 2014 a la serra de Picancel (Berguedà), *Alchemilla cadinensis* el 2015 al Cadí i Tosa d'Alp, i més endavant també al Pedraforca, i *Noccaea cadinensis* el 2024 a l'extrem oest de la serra del Cadí 🌸.

A dalt, exemplar de *Nekemias arborea*, vinya nord-americana que es va trobar el 2019 prop de Berga, un dels pocs llocs d'Europa on s'ha observat. Al detall, *Noccaea cadinensis*, una planta descoberta al Cadí l'any 2024, únic lloc del món on viu.

Recolzant la cultura donem vida a la terra

Inspirat en el cartell Cadí dels anys seixanta.
Il·lustrat per Esteve Fort.

ANIVERSARI · CADÍ · ANIVERSARIO
110
1915 - 2025